

Відгук

офіційного опонента доктора педагогічних наук,
професора **Невмержицької Олени Василівни** на дисертацію
**Христенко Ольги Мирославівни «Теоретико-методичні засади
розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти
України (друга половина XX – 20-ті рр. XXI ст.)»**, подану
на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Сучасне українське суспільство стикнулося з серйозними викликами: війною, екологічними лихами, бідністю, пандемією, загрозливим станом здоров'я матерів і дітей, різким зростанням проблем психологічного благополуччя людей тощо. В таких умовах суспільство починає глибше усвідомлювати цінність людського життя, що, своєю чергою, посприяло новим запитам до системи вітчизняної освіти, зокрема, медичної. Сучасне соціальне замовлення вимагає від фахівців медичної галузі бути вмотивованими, готовими працювати в екстремальних обставинах та нести громадянську, професійну, моральну відповідальність за свою участь у розв'язанні гострих медико-соціальних проблем та захисті країни.

Світовий досвід розробки стратегій охорони здоров'я відповідно до ідеологій, що базуються на конкретних цінностях, також детермінує концептуальний вимір ціннісно зорієнтованої вищої медичної освіти України задля підготовки майбутніх медиків, здатних не лише упроваджувати професійні цінності у фаховій діяльності, а й сприяти їх захисту, трансформації на рівні місцевого самоврядування, регіональної, державної політики.

Проблема цінностей постає ключовою і в процесі реформування сфери охорони здоров'я України, що передбачає професійну підготовку студентів медичних закладів відповідно до нової парадигми розвитку галузі,

зорієнтованої на пацієнта, якість медичних послуг, раціоналізм, інноваційність, технологізацію.

Актуальність та доцільність дослідження підтверджено виокремленими здобувачкою суперечностями між:

- постійним зростанням вимог суспільства до рівня моральності, змісту ціннісних пріоритетів фахівців медичної галузі та реальним станом виховання студентів у медичних закладах вищої освіти;

- необхідністю системного реформування медичної освіти і труднощами у забезпеченні її реалізації в контексті практик ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя;

- потребами суб'єктів освітнього процесу медичних закладів вищої освіти щодо конструювання цілісної системи формування індивідуальних, громадянських, професійних та інших цінностей і недостатнім методичним забезпеченням системної реалізації цих потреб;

- традиційними підходами до гуманітарної підготовки майбутніх фахівців медичної галузі та відсутністю ефективної системи розвитку особистісної і професійної культури й етики;

- необхідністю цілеспрямованого виховання системи цінностей майбутніх медиків та недостатністю спеціальних наукових розробок щодо реалізації цього процесу;

- педагогічною значущістю історичного досвіду виховання майбутніх фахівців медичної галузі та недостатнім його вивченням, критичним переосмисленням й узагальненням;

- різними концептуальними засадами формування біоетичних цінностей здобувачів вищої медичної освіти та доцільністю універсального підходу до їхньої професійної підготовки;

- потребами використання інноваційних підходів до організації освітнього процесу в медичних університетах і готовністю викладачів до модернізації змісту, форм, методів формування особистості майбутніх медиків.

Таким чином, дослідження О. М. Христенко, що репрезентує теоретичні та методичні засади, зміст, форми, методи розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України в другій половині ХХ – 20-х рр. ХХІ ст., є своєчасним і значущим для української педагогічної науки та освітньої практики.

Важливо зазначити, що дисертаційне дослідження виконане в межах плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України як складова комплексних наукових тем «Професійна підготовка майбутніх фахівців медичної галузі на засадах міждисциплінарної інтеграції» (номер державної реєстрації 0119U001459) та «Спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів в умовах змішаного навчання під час підготовки майбутніх фахівців медичної галузі» (номер державної реєстрації 0122U000034). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 15 червня 2023 р.).

Наукова новизна одержаних результатів

У результаті дослідження дисертанткою: *репрезентовано* авторську періодизацію розвитку системи цінностей студентів у медичних ЗВО України в контексті геополітичних, культурно-історичних, соціально-медичних, науково-медичних, науково-педагогічних чинників; *схарактеризовано* базові цінності особливості змістової структури виховної роботи зі студентами вищих медичних навчальних закладів УРСР; *узагальнено* результати експертної оцінки переваг і недоліків виховання студентів у радянський період; *виокремлено* цінності, репрезентовані у науковій, викладацькій, громадсько-просвітницькій спадщині видатних медиків і викладачів медичних інститутів (Миколи Амосова, Івана Соколянського, Миколи Плахотнюка й ін.); *здійснено* класифікацію системи професійних та індивідуальних цінностей студентів медичних ЗВО України з урахуванням історико-педагогічної спадщини та відповідно до сучасних викликів; *обґрунтовано* теоретичну модель розвитку

системи цінностей майбутніх медиків у науковому й теологічному дискурсах; *репрезентовано* методику формування цінностей студентів медичних закладів вищої освіти у контексті вивчення гуманітарних, суспільних, інтегрованих дисциплін та позааудиторної виховної роботи; *схарактеризовано* динаміку розвитку системи цінностей майбутніх медиків в умовах війни; *розроблено* модель розвитку системи цінностей сучасних студентів у медичних ЗВО України, що містить методологічно-цільовий, ціннісно-змістово-методичний та результативний блоки;

уточнено базові поняття, що характеризують процес формування особистості майбутніх фахівців медичної галузі («цінності», «професійні цінності», «індивідуальні цінності», «система цінностей», «розвиток системи цінностей студентів медичних ЗВО», «вища медична освіта», «виховання» та ін.); визначено перспективні напрями виховання студентів у медичних ЗВО;

до наукового обігу введено: нові факти, теоретичні ідеї і підходи до виховання у студентів медичних ЗВО України цінностей з урахуванням історичних уроків і сучасних викликів, що ґрунтуються на вивченні значного масиву наукової літератури, публіцистики, архівних джерел (протоколи засідань кафедр, профспілкових комітетів, адміністративних органів медичних ЗВО; інформаційно-звітні матеріали про виховну роботу з майбутніми фахівцями медичної галузі, студентські конкурси наукових робіт, художньої самодіяльності, організаційно-масові заходи кафедр, студентських гуртків, клубів, товариств тощо);

подальшого розвитку набули: положення щодо гуманізації та гуманітаризації вищої медичної освіти як теоретичного підґрунтя розвитку системи цінностей студентів медичних ЗВО, модернізації професійної підготовки фахівців медичної галузі в Україні відповідно до потреб сьогодення і світових стандартів, що залежить від змісту й рівня сформованості професійних, індивідуальних, громадянських та інших цінностей майбутніх медиків.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Високий ступінь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження підтверджується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, застосуванням взаємодоповнюваних методів дослідження, критичним аналізом джерельної бази, апробацією та впровадженням результатів дослідження у практичну діяльність закладів вищої освіти.

На нашу думку, О. М. Христенко розробила цілісний науковий апарат дисертації, чітко і коректно визначила мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, обґрунтувала його хронологічні межі. Обрана методологія дослідження передбачає взаємовплив і співдію низки наукових підходів (системно-синергетичного, парадигмального, міждисциплінарного, контекстного, деонтологічного, культурологічного, компетентнісного, історіографічного тощо), поєднання яких дозволило дисертантці досягти узгодженості загальної концепції роботи, що охоплює методологічний, історичний, теоретичний і практичний рівні, з методичними підходами, за допомогою яких розв'язувалися поставлені завдання.

Авторкою використано комплекс методів дослідження (порівняльно-історичний, бібліографічний, хронологічний, структурно-системний, компаративний, методи періодизації та узагальнення й конкретизації, графічне моделювання, експертний тощо), взаємодоповнення яких сприяло розгляду процесу розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти в ретроспективі та перспективі на основі кваліфікованого аналізу матеріалів історико-педагогічного дослідження (архівних джерел, наукових публікацій, нормативних документів і періодичної преси).

Належній обґрунтованості та достовірності наукових положень, висунутих дисертанткою, сприяла ретельність аналізу нею опрацьованої джерельної бази, що налічує 630 найменувань і свідчить про впевнену орієнтацію О. М. Христенко у проблемному полі сучасної педагогіки. Варто зазначити, що дисертантка опрацьовувала і запрезентувала у роботі 48 документів, що

зберігаються у Державних архівах Тернопільської та Вінницької областей, а також м. Київ.

Відтак зауважимо, що дисертаційна робота є змістовною, характеризується обґрунтованістю викладених положень, авторка засвідчує культуру наукового мислення, уміння синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового дослідження, визначати й вирішувати наукові проблеми, логічно й аргументовано викладати матеріал.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Практичне значення одержаних авторкою результатів є незаперечним і зумовлене можливістю багатовекторного його використання. Зокрема, матеріали дослідження можуть стати підґрунтям для перспективних розробок концептуальних ідей, теоретичних та методологічних засад виховання цінностей майбутніх фахівців в умовах модернізації системи освіти України, євроінтеграційних процесів, сучасних та потенційних викликів, а також бути корисними у процесі безпосередньої професійної підготовки майбутніх медиків. Крім цього, фактологічний матеріал, відображений у дисертаційній роботі, результати і висновки можуть стати основою навчальних видань з історії української та зарубіжної педагогіки, загальної та порівняльної педагогіки; окремі її положення можуть сприяти перспективним дослідницьким проектам щодо реалізації методики формування системи цінностей майбутніх фахівців медицини та інших галузей.

Перевагою рецензованої роботи вважаємо представлені у дисертації вже апробовані на практиці методичні матеріали, які використовуються в освітньому процесі закладів вищої освіти медичного та інших профілів. Це підкреслює особливу практичну значущість дисертаційного дослідження О. М. Христенко. Так, основні положення та результати дисертаційної роботи успішно апробовані авторкою в освітньому процесі медичного ЗВО під час викладання нормативних дисциплін «Філософія та основи академічної доброчесності», «Історія України та української культури», «Педагогіка та психологія вищої школи з основами риторики», елективних курсів «Філософія

збереження здоров'я», «Корекційна педагогіка», «Конфліктологія» та інших; у процесі підготовки здобувачами вищої медичної освіти магістерських досліджень з педагогічної тематики; у позааудиторній виховній роботі з майбутніми медиками; під час експертного аналізу змісту освітніх цінностей у навчально-методичній літературі.

Основні положення та результати дослідження упроваджено в освітній процес низки закладів вищої освіти України, що підтверджено відповідними довідками. Зокрема, результати дослідження впроваджено в освітній процес Буковинського державного медичного університету, Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (довідка № 01-15/269 від 31.05.2023 р.), Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського (довідка № 03-30/1777 від 01.06.2023 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/89 від 31.05.2023 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 266 від 05.06.2023 р.), Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського (довідка № 21/01-13/478 від 02.06.2023 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/39 від 06.06.2023 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 811 від 14.06.2023 р.).

Оцінка змісту й завершеності дисертації

Дисертаційна робота О. М. Христенко є цілісним історико-педагогічним дослідженням, у якому комплексно репрезентовано теорію та практику виховання цінностей майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти України в другій половині XX – 20-х роках XXI століття.

Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел та додатків.

У вступі авторка обґрунтувала актуальність теми, вказала на її зв'язок із науковими планами та темами, сформулювала об'єкт, предмет, мету і завдання наукового пошуку, визначила хронологічні межі дослідження,

охарактеризувала використані методи дослідження, обґрунтувала наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, подала відомості щодо апробації основних положень дисертаційної роботи та їхнього впровадження в освітній процес закладів вищої освіти України тощо.

Перший розділ дисертаційного дослідження «Теоретичні основи проблеми цінностей у педагогіці» присвячено історіографічному огляду та репрезентації джерельної бази дослідження, характеристиці системи цінностей у вітчизняному педагогічному дискурсі, аналізу проблеми цінностей у педагогіці вищої школи зарубіжних країн.

Авторкою доведено, що наукова, педагогічна, професійна спадщина учених та практиків медицини містить виховний потенціал для формування цінностей сучасних лікарів. Разом із пам'ятками української, світової історії медицини, культури, права, аксіологічні ідеї вітчизняних педагогів, учених та практиків медицини утворюють джерельну основу формування системи цінностей фахівців сфери охорони здоров'я.

Обґрунтування важливості досліджуваної проблематики у компаративістиці дозволило дисертантці вийти у практичну площину та довести корисність упровадження кращих адаптованих методик виховання в українських медичних закладах вищої освіти з урахуванням прогресивних європейських традицій, досягнень вітчизняної освітньої теорії та практики.

На увагу також заслуговує дослідження О. М. Христенко дефініції поняття «цінності» у контексті зарубіжної науки та зроблений нею висновок про різноплановість підходів, переважання складових емоційного спрямування, поєднання раціональних та ірраціональних детермінант.

У другому розділі «Теоретико-правові засади розвитку системи цінностей у педагогіці вищої школи радянського періоду» подано характеристику цінності в системі базових педагогічних понять, на основі аналізу нормативних радянських документів визначено пріоритетні завдання для вищої (медичної) школи, висвітлено особливості теоретичного обґрунтування проблеми цінностей майбутніх медичних фахівців у педагогіці вищої школи УРСР.

Дисертанткою з'ясовано, що в радянському науковому дискурсі поняття «цінностей» презентувалося, з одного боку, через соціальне замовлення, що визначало законодавчо закріплену систему цінностей офіційної ідеології, а з іншого – через громадське неформальне середовище, що стало джерелом альтернативних аксіологічних ідей. Унікальною детермінантою формування національних та гуманістичних цінностей студентів медичних інститутів стала громадсько-просвітницька діяльність лікарів-учасників руху «шестидесятників».

Доведено, що законодавча основа, яка детермінувала розвиток системи вищої медичної освіти в УРСР, мала ідеологічну спрямованість, яка часто суперечила науково-педагогічній доцільності її впровадження. Тим часом окремі нормативні документи включали програму заходів, спрямованих на формування у студентів цінностей соціального змісту.

У третьому розділі «Організація виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах УРСР (1950–1991): аксіологічний аспект» дисертантка дослідила специфіку змісту виховної роботи у радянських вищих медичних навчальних закладах, з'ясувала педагогічний інструментарій формування ціннісних орієнтацій майбутніх медиків, узагальнила результати експертної оцінки сильних і слабких сторін виховання студентів у системі вищої освіти УРСР.

О. М. Христенко розглянула зміст виховання у радянських вищих медичних навчальних закладах крізь призму аксіологічного підходу. Це дало змогу визначити низку елементів змістової структури виховної роботи: політико-ідеологічний, пропагандистський, контрпропагандистський, філософсько-етичний, атеїстичний, культурно-мистецький, суспільно-трудова та фаховий.

У четвертому розділі «Розвиток системи цінностей в контексті української педагогічної науки та гуманітарної парадигми медичної освіти (1991 – 20-ті рр. ХХІ ст.)» здійснено аналіз теоретичних засад формування цінностей у науково-педагогічному дискурсі незалежної України, обґрунтовано

науково-методичні основи розвитку системи цінностей майбутніх лікарів, репрезентовано концепт «цінність» у контексті професійної лінгводидактики.

Дисертантка виокремила змістові компоненти гуманітарної підготовки майбутніх лікарів у медичних закладах вищої освіти України (національний; філософсько-засадничий; духовно-біоетичний; доброчинний; правозахисний, у т.ч., інклюзивний та гендерний) та визначила цінності, що можуть бути сформовані у процесі їхньої реалізації.

У п'ятому розділі «Цінності сучасних студентів у медичних закладах вищої освіти України» репрезентовано систему цінностей, які слід виховувати у майбутніх медиків: абсолютні, громадянські, національні, сімейні, валео-екологічні, індивідуальні та професійні. Розроблено теоретичну модель розвитку системи цінностей майбутніх медиків, застосування якої сприятиме забезпеченню готовності студентів реалізовувати їх у професійній діяльності, життєдіяльності. Окреслення пріоритетних напрямів виховання майбутніх лікарів у зв'язку з викликами воєнного стану дозволило констатувати, що їхня реалізація сприятиме розвитку таких цінностей, як національна, моральна та громадянська відповідальність лікарів у час війни; професійно-громадянська воєнна місія лікарів; психологічна, моральна готовність захищати Батьківщину в екстремальних умовах, усіма силами та ресурсами оберігаючи життя людини як найвищу цінність тощо.

До того ж, О. М. Христенко представила авторські напрацювання щодо використання власного наукового досвіду, здобутого під час викладання гуманітарних, суспільних дисциплін та вибіркового курсів міждисциплінарного характеру у медичному ЗВО; вони репрезентують ідейні, змістові та методичні аспекти формування інклюзивних, біоетичних та інших професійних цінностей майбутніх лікарів в умовах медичного ЗВО.

Загальні висновки корелюють із поставленими завданнями. Варто також зауважити, що додатки до роботи є оригінальними, інформативними, зокрема, відображають авторські ідеї дослідниці і досвід їх реалізації у медичному університеті.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях підтверджується результатами їх структурно-семантичного аналізу. Про достатню репрезентацію авторських ідей і висновків у науково-педагогічному дискурсі свідчить висвітлення змісту дисертаційної роботи у 43 публікаціях, з-поміж яких: 1 монографія, 1 стаття у виданні, що індексується наукометричною базою Scopus, 2 – Web of Science, 18 статей у наукових фахових виданнях України категорії Б, 20 публікацій у колективних монографіях, збірниках наукових праць та збірниках наукових конференцій, 1 навчальний посібник.

**Відповідність змісту реферату основним положенням дисертації.
Дотримання принципів академічної доброчесності**

Дисертація і реферат О. М. Христенко за змістом, обсягом та оформленням відповідають чинним правилам і вимогам. Основні положення дисертації адекватно представлені в рефераті. Дисертанткою дотримано вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, зазначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження і побажання до змісту роботи:

1. Складна соціально-політична ситуація в країні, зниження стресостійкості населення, ускладнення адаптації до нових умов життєдіяльності сприяють формуванню негативних тенденцій серед молоді, зокрема, й серед студентства. Відтак, на нашу думку більше уваги потрібно звернути на негативні явища, які набули поширення в студентському середовищі у закладах вищої освіти, зокрема, медичних, та на можливі шляхи виховної роботи з профілактики адиктивної поведінки студентства.

2. Процеси поглиблення зв'язків між різними країнами світу, їх інтеграції на економічному, політичному, технологічному та культурному рівнях впливають на формування цінностей громадян. Тому, вважаємо, що

подальшого вивчення потребує залежність системи цінностей студентської молоді від соціально-економічних, політичних викликів в час глобалізації.

3. Предметом дисертаційного дослідження О. М. Христенко визначає «теорію та методику розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України у другій половині XX – 20-х рр. XXI ст.». Однак аналіз змісту дисертації засвідчив, що подекуди (насамперед у процесі характеристики «радянського» періоду) дисертантка виходить за межі предмета дослідження, зосереджуючись на вищій школі загалом. Очевидно, що ідеологізація усіх сфер життя визначала часто ідентичні вимоги до студентської молоді, незалежно від профільності закладу освіти. У цьому контексті авторці варто було зосередитися на специфічних особливостях професійної підготовки, а відтак – на формуванні системи професійних цінностей майбутніх медичних працівників.

4. Системний аналіз теоретико-методичних засад розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України упродовж другої половини XX – 20-х рр. XXI ст. дав дисертантці змогу створити авторську періодизацію, критеріями виділення окремих періодів в якій стали геополітичні, культурно-історичні, соціально-медичні, науково-медичні, науково-педагогічні детермінанти. Ця періодизація охоплює два періоди, кожен з яких включає по три субперіоди. Уважаємо, що при характеристиці кожного із періодів варто було чіткіше увиразнити тенденції та основні закономірності процесу розвитку системи цінностей майбутніх медичних фахівців.

5. У дисертаційній роботі О. М. Христенко репрезентовано авторське бачення поняття «цінності», «система цінностей», «розвиток системи цінностей студентів медичних закладів вищої освіти». Однак аналіз базових понять дослідження не доведений до логічного завершення, що спричинило подекуди вживання термінів «формування цінностей» і «формування ціннісних орієнтацій» як синонімів.

6. Дисертантка слушно звернула увагу на еволюцію цінностей студентської молоді під час війни в Україні. Уважаємо, що ця проблема потребує подальшого монографічного дослідження.

Однак висловлені зауваження та побажання мають рекомендаційний характер та суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи О. М. Христенко, що здійснена на високому науковому рівні та є завершеним науковим дослідженням.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук».

Дисертаційне дослідження Христенко Ольги Мирославівни «Теоретико-методичні засади розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України (друга половина XX – 20-ті рр. XXI ст.)» є самостійною цілісною науковою працею, яка має вагоме теоретичне й практичне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує на позитивну оцінку, відповідає «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України №1197 від 17 листопада 2021 року, а її авторка Христенко Ольга Мирославівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

 / О. В. Невмержицька

